

Голинський Ю.О.,

к.е.н.,

асистент кафедри міжнародної економіки та теорії фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ

Анотація. У статті розглянуто методи наукових досліджень та аналізу процесу виконання бюджетів усіх рівнів. Визначено джерела інформації для проведення зазначених аналітичних заходів. Досліджено особливі методи наукових розвідок, які дають більш точні та конкретні результати.

Ключові слова: методи, наукові дослідження, аналіз, бюджет, казначейство.

Постановка проблеми. Виконання державного бюджету на практиці свідчить про те, що даний процес є досить далеким від досконалості попри те, що організаційно-правове забезпечення функцій його суб'єктів є достатньо повним. Результати різноманітних аналізів, висновків та оцінок стану виконання бюджету (як у цілому, так і в розрізі його структурних складових), отримані від різних джерел інформації (ДКСУ, Рахункова палата, розпорядники бюджетних коштів, громадські організації та ін.), часто мають досить суттєві відмінності. Саме це є найкращим підтвердженням гіпотези про відсутність єдиних методологічних та методичних підходів до проведення даних аналітичних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу процесу виконання бюджетів досліджували такі науковці, як В.Г. Дем'янишин [2], І.Ю. Клітенко [3], М. Огданський [4], О.Б. Снісаренко [5] та ін. Разом із тим мають місце відмінності у підходах до проведення аналітичних заходів щодо виконання бюджетів та процесу їхнього казначейського обслуговування.

Мета статті полягає у виокремленні основних методів наукових досліджень процесу виконання бюджетів та характеристик аналітичних інструментів, що застосовуються в процесі казначейського обслуговування бюджетів усіх рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позитивна результативність та ефективність виконання державного бюджету України є можливими лише у разі здійснення детального і регулярного його аналізу. При цьому важливо забезпечити науково обґрунтовану методіку даного процесу, використання якісної теоретичної бази, комплексне застосування загальнонаукових та спеціальних (наприклад, суто статистичних) методів та прийомів аналізу, що дозволить підняти рівень ефективності даного аналізу. Не варто забувати і про врахування специфічних характеристик окремих об'єктів досліджень, а також вплив як зовнішніх чинників, так і внутрішніх.

Основною законодавчою базою для виконання державного бюджету, а відтак, і його аналізу є Бюджетний кодекс України [1], керуючись яким органи центральної виконавчої влади, у тому числі Державна казначейська служба України, здійснюють виконання держбюджету.

У ході дослідження виконання державного бюджету можуть застосовуватись різні методи і прийоми, що залежить від конкретно визначених завдань, а також від ступеню гли-

бини даного наукового дослідження. Тобто для оцінки певного набору аналітичних показників використовується конкретний комплекс наукових методів та інструментів зі своєю структурою, що забезпечує високу якість та ефективність саме цього етапу дослідження.

Можна виокремити основні форми наукового пізнання: емпіричну, теоретичну і прикладну. Перша полягає у накопиченні та систематизації необхідної інформації (визначенні фактів та їх фіксації), а також її описі в контексті досліджуваного об'єкта. Тлумачення взаємозв'язків та сталих закономірностей, які були виявлені в процесі емпіричного наукового пізнання, відбувається за теоретичної форми. При цьому можуть висуватись нові наукові припущення, а також проводитись прогнозування динаміки процесів та явищ у межах даних гіпотез. Наприкінці на підставі проведених емпіричних та теоретичних досліджень та сформованих нових здобутків має місце остання форма наукового пізнання – прикладна, за якої відбуваються апробація результатів та їхнє впровадження в практичну діяльність.

Розглянуті форми наукового пізнання одночасно є також його етапами, тому реалізація кожної з них потребує застосування власних методів та наукових підходів. Так, за емпіричної форми відбуваються експериментальні дослідження з використанням відповідних інструментів. Теоретична форма наукового пізнання полягає в теоретичних дослідженнях науковців із використанням методів наукового узагальнення, дедукції та індукції. На наступному етапі застосовуються практичні методи наукових досліджень і впровадження результатів в практику.

Усю сукупність методів наукового пізнання поділяють на дві великі групи: загальні та особливі (рис. 1). Перші з них можуть бути використаними в будь-якій галузі науки, до будь-якого предмету дослідження. Особливі методи торкаються лише певного предмету дослідження або навіть його частини.

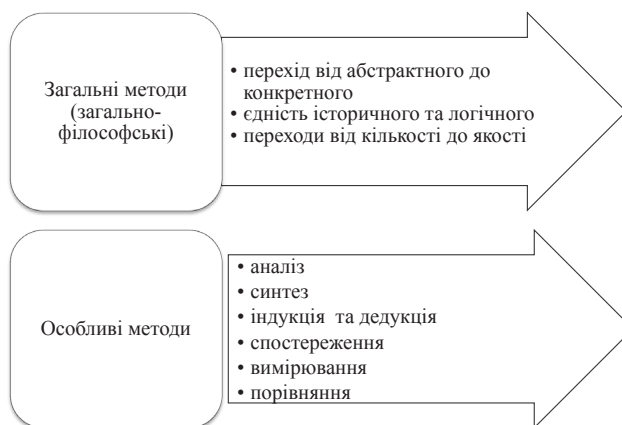

Рис. 1. Методи наукового пізнання

Безумовно, перевага віддається особливим методам наукових досліджень, оскільки вони, як правило, дають більш точні та конкретні результати. Уважасмо за доцільне розглянути деякі з них детальніше.

Спостереження – метод, з якого розпочинається більшість досліджень. Він полягає у визначенні об'єктів дійсності, які мали б бути стабільними, але з ними відбуваються (чи можуть відбуватись) певні зміни. Важлива роль спостереження як наукового методу полягає в можливості його застосування в процесі досліджень, при яких експеримент є неможливим, а також коли необхідно дослідити саме природну поведінку чи динаміку об'єкта досліджень. При цьому висновки щодо проведених такого роду досліджень завжди базуються крім, власне, на спостереженні ще й на попередньо доведених фактах і твердженнях. Як «підвиди» спостереження ще виділяють порівняння і вимірювання. Сутність вимірювання полягає в абсолютному кількісному вираженні певного процесу чи явища, а порівняння – співставлення таких значень між однотипними показниками.

Таким чином, у наших дослідженнях саме спостереження використане як один з основних методів наукового дослідження об'єкта, оскільки на відміну від експерименту, де явища вивчаються в підконтрольних умовах, при дослідженні виконання державного бюджету органами казначейства даний метод є ефективнішим і дає якісніші результати. При цьому не відбувається безпосереднього втручання в об'єкт дослідження і не відкидаються «несуттєві» чинники впливу на нього. Разом із тим проведення лише спостереження в процесі досліджень виконання державного бюджету (як і в державних фінансах у цілому) було б неправильним, тому даний метод поєднується з іншими, спеціальними.

Одним із таких є моделювання, який полягає у вивченні будь-яких об'єктів за допомогою побудови їх моделей. Передумовами використання цього методу є неможливість доступу до об'єкта, що вивчається, або коли внаслідок взаємодії суб'єкта й об'єкта дослідження можуть з'явитись негативні ефекти. При використанні цього методу важливим завданням дослідників є забезпечення максимальної повноти і достовірності інформації, отриманої від сформованої моделі.

Метод аналізу полягає у процесі «розкладання» об'єкта дослідження на окремі складові частини. Після цього відбувається процес детального вивчення даних компонентів, без урахування їхніх взаємозв'язків та взаємовпливів. Аналіз є фундаментальним методом у більшості наукових досліджень і є невід'ємною їхньою частиною, забезпечуючи більш точний результат. У процесі досліджень виконання державного бюджету аналіз відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки забезпечує інформаційною базою формування висновків щодо динаміки та структури більшості вимірних показників.

Метод, при якому, навпаки, поєднуються різні компоненти об'єкта дослідження в одне ціле і відбувається подальше наукове його дослідження, називається синтез. Він полягає не в «арифметичному» об'єднанні структурних одиниць, а в логічному узагальненні певних складових, які можуть формувати єдиний вимірний і суттєвий показник із власними особливостями.

Унаслідок спостереження та/або експерименту отримані висновки часто узагальнюють, формулюючи логічний висновок, тим самим використовують метод індукції. При цьому робиться загальний висновок про неунікальні характеристики компонентів об'єкта дослідження, які є спільними чи суттєво

схожими. Індуктивний висновок може бути спростований або узагальнений при наявності додаткових фактів. Також окремо виділяють повну індукцію, при якій відбувається вивчення всіх складових предмету дослідження, а висновок при цьому є максимально достовірним.

Протилежним за своєю суттю методом наукового пізнання є дедукція, при якій від загальних характеристик переходять до часткових. При цьому, використовуючи метод дедукції, неможливо дійти до принципово нового знання, а лише охарактеризувати існуюче в якійсь його частині, базуючись у тому числі на загальноприйнятих наукових положеннях та принципах.

Невід'ємним елементом проведення наукових досліджень є висунення гіпотез, тобто здогадок та припущень, використовуючи які дослідник обґрунтовує існуючі процеси та явища, а також характеризує та описує потенційні. При цьому всі гіпотези потребують певного роду перевірки на достовірність, оскільки самі по собі є ймовірним знанням. Істинність або хибність зроблених наукових припущень перевіряється в процесі дослідження і робиться висновок – спростувати або підтвердити вказану гіпотезу.

Повернемося до об'єкта даного дослідження. Наукові дослідження процесу виконання державного бюджету України дають підстави формувати певні гіпотези, які мають свою специфіку. При цьому насамперед слід визначитись із особливостями структури та складу державного бюджету. Інформаційним джерелом для цього можуть виступати періодичні видання з аналізу державного бюджету, офіційні звіти органів виконавчої влади, а також документи та ресурси, які містять планові (очікувані) показники виконання держбюджету – проекти законів та інших нормативно-правових актів, бюджетні резолюції, програми діяльності уряду, коаліційні угоди політичних партій, що представлені у парламенті, статистична звітність розпорядників бюджетних коштів та інших учасників бюджетного процесу. Важливим інформаційним ресурсом залишаються висновки Рахункової палати України, в яких здійснюється періодичний аналіз виконання бюджетів як у цілому, так і в розрізі окремих статей доходів та видатків.

При висуненні припущень у процесі наукових досліджень виконання державного бюджету необхідно враховувати їхню «забезпеченість», тобто достатню наявність статистичної інформації та інструментів для перевірки. Відтак, використання гіпотез при вивченні бюджетного процесу можливе у разі:

- відсутності чи наявності відхилень у реальному виконанні запланованих показників окремих структурних частин бюджету (тобто виконання, недо- чи перевиконання держбюджету);
- впливу на результативність виконання бюджету врахування проведеного аналізу даних попередніх періодів (при прийнятті закону);
- очікування в ефективності виконання бюджету (на підставі виявлених трендів попередніх бюджетних періодів).

Особливістю дослідження процесу виконання державного бюджету залишається те, що досить легко перевірити точність прогнозів тенденцій, оскільки дані про фактичний стан практично завжди є доступними. При цьому можна перевірити широкий спектр показників, а також здійснити репрезентативну вибірку із головних індикаторів бюджетного процесу в залежності від типу і суті попередньо висунутих гіпотез.

Окрім того, слід відзначити практичну роль гіпотетичних методів наукових досліджень виконання держбюджету,

оскільки перевірка їх на достовірність дозволяє приймати відповідні управлінські рішення щодо вжиття заходів удосконалення бюджетного процесу на усіх його етапах.

Отже, наукове дослідження процесу виконання бюджету – це безперервний процес вивчення конкретної стадії бюджетного процесу, завданнями якого є визначення основних характеристик виконання бюджету та потенційних відхилень реального виконання від очікуваного, формування інноваційних методів для вдосконалення цього процесу та уникнення негативних відхилень, а також формування інформаційної бази для прийняття управлінських рішень у практичній діяльності відповідних органів влади (учасників бюджетного процесу).

При будь-якому науковому дослідженні насамперед необхідно визначитись із метою, а також з об'єктом та предметом роботи. Окрім того, варто продумати структуру об'єкта, що досліджується, а також обрати наукові методи та прийоми. Після цього розпочинається процес висунення гіпотез і перевірка їх на достовірність, аналіз суті предмету дослідження та формування його результатів, висновків та пропозицій.

Виділяють прості об'єкти дослідження і складні. Процес виконання державного бюджету за своєю сутністю є складним об'єктом. Відтак, його вивчення вимагає насамперед дослідження основного фінансового плану держави, а також специфіки бюджетної системи та політики країни. Вивчення державного бюджету полягає у виявленні кореляції між втручанням в його виконання різноманітних суб'єктів (у першу чергу органів Державної казначейської служби України) та відповідними наслідками. Як уже розглядалось у попередніх наших дослідженнях, існує багато зовнішніх та внутрішніх чинників прямої та непрямої дії. Завданням дослідження є також виокремити найсуттєвіші фактори впливу. При цьому розрізняти чинники, які досить легко передбачити (соціально-економічні показники), та певного роду форс-мажорні обставини, які в українських реаліях є досить регулярними (раптова зміна виконавчої чи навіть законодавчої влади, військові конфлікти, природні катаклізми тощо). Варто відзначити, що вплив непередбачуваних чинників є, як правило, суттєвішим.

Виокремлення суттєвих факторів відіграє важливу роль і в практичній діяльності суб'єктів бюджетного процесу через те, що підвищує якість результатів дослідження та їхню достовірність.

Підсумовуючи наведене, можна схематично відобразити процес наукового дослідження процесу виконання державного бюджету (рис. 2).

У процесі дослідження виконання державного бюджету важливо використовувати ряд статистичних методів, оскільки тут мають місце значна багатогранність та мінливість явищ і процесів.

Основою статистичних методів, як і переважної більшості інших методів, є аналіз та синтез. Аналітична оцінка економічних та соціальних явищ дає можливість визначити певні закономірності, відповідно до яких можна класифікувати за групами усі процеси та явища, виокремивши їхні особливості. Окрім того, урахувавши динамічність соціально-економічних явищ, можна узагальнити їх у певні групи за схожими ознаками, а також дослідити їхні тенденції, темпи та вектори динаміки та структурних змін. Статистичний аналіз також дозволяє оцінити явище не відокремлено, а з урахуванням впливу зовнішнього середовища на нього. Наприклад, при дослідженні виконання державного бюджету інколи неможливо моніторити даний процес у «чистому» вигляді, що є підставою використовувати

метод абстрагування, відкидаючи випадкові та/або несистемні фактори впливу.

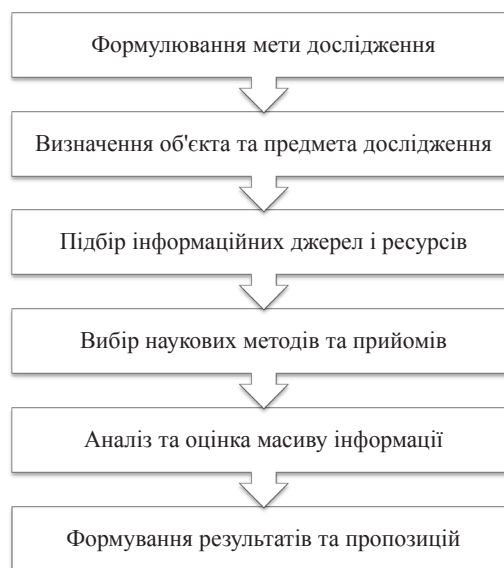

Рис. 2. Процес наукового дослідження виконання державного бюджету

Для опису фактичних наявних закономірностей застосовуються характерні статистичні прийоми – вимірювання та кількісне описування узагальненого масиву даних. У цьому й полягає особливість використання статистичних методів. З їхньою допомогою можна сформулювати достатньо об'єктивне відображення стану виконання держбюджету. При цьому статистичні показники описують цілі групи та сукупності існуючих явищ, а не окремі їхні випадки. Відтак, вони не можуть бути визначені звичайним вимірюванням. Наприклад, неможливо просто виміряти значення внутрішнього валового продукту в будь-який момент часу або планів уряду щодо фіскальної політики держави. У той же час для визначення конкретного статистичного показника потрібно узагальнити цілу низку конкретних випадків. Саме у зв'язку з цим дані показники є узагальненими, і через те, що базуються на сукупності доведених фактів, є достатньо достовірними та об'єктивними. Фактами при цьому є дані про динаміку, обсяги, структуру та інші характеристики соціально-економічних явищ, пов'язаних із виконанням бюджету.

Отже, застосування статистичних методів дослідження виконання бюджету – це процес аналізу та оцінки цього процесу, кількісне відображення його стану, а також якісна характеристика його результативності. При цьому кількісна оцінка полягає у вимірюванні повноти виконання бюджету, а якісна – у його соціально-економічних наслідках.

Ще одним позитивним наслідком використання статистичних методів є широка функціональність їхніх результатів. Так, частина обчислених показників дозволяє оцінити масштаб процесів та явищ у загальному вигляді (в абсолютних значеннях), інші – стан збалансованості структури окремих компонентів. Окрім того, на підставі аналітичних досліджень можна робити висновки щодо наявності відхилень, їх динаміки та закономірностей.

Висновки. Таким чином, проведення статистичних досліджень процесу виконання бюджету дає змогу сформулювати повноцінну характеристику даного економічного явища. Одним

із завдань даного дослідження є отримання інформації щодо ефективності та результативності виконання бюджету, наявності чи відсутності відхилень реальних показників від очікуваних, визначення причин даних відхилень, а також формулювання способів їх уникнення. Якісні результати статистичних досліджень потребують об'єктивного моніторингу процесу виконання бюджету, а також використання синтезу загальнонаукових теоретичних методів з емпіричними. Разом із тим потрібними залишаються систематизація наявної інформації щодо об'єкта дослідження та впровадження нових методів, які б дозволили підвищити якість отримуваних результатів.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. – К. : Істина, 2010. – 126 с.
2. Дем'янишин В.Г. Виконання бюджетів: концептуалізація, проблеми та напрями удосконалення / В.Г. Дем'янишин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 4(2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2008_4_2M9.pdf.
3. Клітенко І.Ю. Державне казначейство України – повноважний учасник бюджетного процесу / І.Ю. Клітенко // Науковий вісник Харків. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 17.
4. Огданський М. Країні потрібна сучасна, динамічна система моніторингу виконання бюджету / М. Огданський // Казна України. – 2011. – № 2. – С. 40–43.
5. Снісаренко О.Б. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів /

О.Б. Снісаренко, А.О. Гавриленко, О.В. Гребеннікова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць НАУ ім. М.Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т» ; редкол.: І.В. Чумаченко (гол. ред.) [та ін.]. – 2010. – № 1(9). – С 18–27.

Голинский Ю.О. Методы научных исследований и анализа процесса исполнения бюджетов

Аннотация. В статье рассмотрены методы научных исследований и анализа процесса исполнения бюджетов всех уровней. Определены источники информации для проведения указанных аналитических мероприятий. Исследованы особые методы научных исследований, которые дают более точные и конкретные результаты.

Ключевые слова: методы, научные исследования, анализ, бюджет, казначейство.

Holynskiy Yu.O. Methods of scientific researches and analysis of budget implementation

Summary. The article deals with methods of research and analysis of process performance budgets at all levels. It's defined the sources for these analytical activities. It's studied the specific methods of scientific studies that provide more precise and specific results.

Keywords: methods, research, analysis, budgeting, treasury.